

on-line >>> www.alnari.rs
mail to >>> office@alnari.rs

Naziv originala:
Julie Orringer
THE INVISIBLE BRIDGE

Copyright © 2010 by Julie Orringer
Translation Copyright © 2012 za srpsko izdanje Alnari d.o.o.

ISBN 978-86-7710-875-5

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

DŽULI ORINDŽER

NEVIDLJIVI MOST

Prevela Vera Dragović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2012.

Braći Zabav

*O tempora! O mores! O mekkora nagy córesz.
O vremena! O običaji! O kakva užasna tuga.*

– IZ *NEVENA IZ MOČVARE*,

MAĐARSKIH NOVINA RADNIKA NA PRISILNOM RADU,
RADNI LOGOR BANHIDA, 1939.

Iz Bugarske tutnji teška, divlja topovska grmljavina,
Udara u planinski greben, zatim okleva i pada.
Zbrkana gomila misli, životinja, zaprežnih kola i ljudi;
njišteći, put se propinje; nebo se probija sa svojom grivom.
U tom haosu kretanja ti si u meni, trajno,
duboko u mojoj svesti ti blistaš, pokret zauvek istrošen
i ugušen, kao anđeo užasnut velikim karnevalom smrti,
ili insekt u trulom jezgru drveta, koji priređuje svoj pogreb.

– MIKLOŠ RADNOTI, IZ „RAZGLEDNICA“,

NAPISANO SUPRUZI TOKOM NJEGOVOG
SAMRTOG MARŠA IZ HAJDENAUA, 1944.

To je
kao da ležim
pod niskim
neбом i dišem
kroz ušicu igle.

– V. G. SEBALD,

IZ ZBIRKE PESAMA *NEISPRIČANO*

PRVI DEO

Ulica škola

POGLAVLJE JEDAN

Pismo

Kasnije će joj ispričati da je njihova priča započela u Kraljevskoj mađarskoj operi, noć uoči njegovog odlaska za Pariz zapadnoevropskim ekspresom. Bila je 1937, mesec septembar, a večer neobično hladno. Njegov brat insistirao je da ga povede u operu, kao oproštajni poklon. Predstava je bila *Toska*, a njihova sedišta su bila u vrhu sale. Nisu za njih bila tri ulaza sa mermernim svodom, fasada sa korintskim stubovima i herojskim pervazima pri vrhu. Za njih je bio skroman, pomoćni ulaz gde je čovek crvenog lica cepao karte, gde je pod bio od izgrebanog drveta, zidovi oblepljeni požutelim operskim plakatima. Devojke u haljinama do kolena pele su se uz stepenice podruku sa mladićima u iznošenim odelima. Penzioneri su se svađali sa svojim sedokosim suprugama dok su se sa mukom peli visokim, uskim stepeništem. Na vrhu, vesela graja: salon za osvežavajuća pića sa ogledalima i drvenim klupama poredanim duž zidova, a vazduh zagušljiv od duvanskog dima. Vrata na udaljenom kraju vodila su pravo u koncertnu salu i njen ogroman prostor obasjan električnim osvetljenjem, sa tavanicom prekrivenom freskama grčkih besmrtnika i zlatnim optočenim ivicama. Andraš nikada nije očekivao da će ovde videti neku operu, i to se ne bi ni dogodilo da Tibor nije kupio karte. Ali Tibor je smatrao da stanovnik Budimpešte mora da provede bar jedno veče uz Pučinija u Operi. Tibor se nagnuo preko ograde da mu pokaže ložu admirala Hortija, u kojoj je te večeri bio samo neki stari general u konjičkoj jakni. Daleko ispod, razvodnici u smokinzima vodili su do sedišta muškarce u večernjim odelima i žene s kosom blistavom od nakita.

„Kad bi samo Mačas mogao da vidi ovo“, reče Andraš.

„Videće on to, Andraška. Doći će on u Budimpeštu kad maturira, i kroz godinu dana ovo mesto će mu dosaditi.“

Andraš je morao da se nasmeje. On i Tibor su se preselili u Budimpeštu čim su maturirali u gimnaziji u Debrecinu. Svi su odrasli u Konjaru, malom ravničarskom selu na istoku i njima je, takođe, prestonica nekada izgledala kao centar

sveta. Sada Tibor planira da studira medicinu u Italiji, a Andraš, koji je ovde živeo samo jednu godinu, odlazi na školovanje u Pariz. Sve dok nisu stigle vesti iz *Ecole Speciale d'Architecture**, svi su mislili da će Tibor prvi otići. U protekle tri godine radio je kao prodavac obuće u Ulici Vaci, štedeći novac za školarinu i skapavajući nad svojim medicinskim knjigama noću, tako pomno kao da pokušava da spase goli život. Kad se Andraš uselio kod njega pre godinu dana, Tiborov odlazak je izgledao izvestan. On je već bio položio ispite i podneo molbu za medicinski fakultet u Modeni. Mislio je da će mu biti potrebno šest meseci da dobije potvrdu o prijemu i studentsku vizu. Umesto toga, medicinski fakultet stavio ga je na listu čekanja za strane studente i rečeno mu je da će potrajati još možda godinu ili dve pre nego što bude mogao da se upiše.

Tibor nije rekao ni reč o svojoj situaciji otkad je Andraš saznao za svoju stipendiju, ne pokazavši ni trunku zavisti. Umesto toga, kupio je karte za operu i pomogao Andrašu da napravi planove. Pošto su se svetla pogasila i orkestar počeo da se uštima, Andraš je obuzeo stid – iako je znao da bi bio srećan zbog Tibora da je situacija obrnuta, sumnjao je da bi uspešno mogao da sakrije svoju ljubomoru.

Kroz vrata na strani gde se nalazio orkestar, izašao je visok, vitak muškarac sa kosom kao beli plamenovi i došao do mesta osvetljenog reflektorima. Začuo se aplauz dok je išao prema podijumu. Morao je tri puta da se pokloni i podigne ruke da se zahvali publici, pre nego što se aplauz utišao; zatim se okrenuo prema muzičarima i podigao palicu. Posle trenutka ustreptale tišine, bujica muzike je potekla iz duvačkih i gudačkih instrumenata i preplavila Andrašove grudi, toliko ispunjavajući njegov grudni koš da je jedva mogao da diše. Plišana zavesa se podigla i otkrila unutrašnjost italijanske katedrale čiji su i najsitniji složeni detalji bili izrađeni do perfekcije. Vitraži na prozorima su propuštali svetlost azurne i čilibarske boje, a nedovršena freska Marije Magdalene izgledala je sablasno na gipsanom zidu. Čovek u prugastom zatvorskom odelu ušunjavao se u katedralu i sakrio u jednu od njenih mračnih kapela. Zatim je ušao slikar da radi na freski, a za njim i crkvenjak rešen da natera slikara da pokupi svoje četke i zaštitno platno pre sledeće službe. Na sceni se onda pojavila operska diva Toska, model za Mariju Magdalenu, sa širokim, crvenim suknjama koje su lepršale oko njenih članaka. Pesma se uznela i zalebdela u obojenoj kupoli Opere: zvonak tenor slikara Kavaradosija, moćan bas begunca Anđelotija, topao, božanski sopran izmišljene dive Toske, koju je igrala prava mađarska diva Žuža Toronji. Zvuk je bio tako jedar, tako opipljiv da se Andrašu činilo da bi mogao da se nagne preko ograde balkona i uzme ga u šaku. Sama zgrada je postala instrument, pomislio je, građevina je proširila zvuk i upotpunila ga, pojačala ga i zadržala.

„Ovo neću zaboraviti“, šapnuo je svom bratu.

„Bolje bi ti bilo da zapamtiš“, Tibor je odvratio šapatom. „Očekujem da me odvedeš u operu kad ti dođem u posetu u Pariz.“

* Velika škola za arhitekturu. (Prim. prev.)

Nevidljivi most

U pauzi su pili crnu kafu iz malih šoljica u salonu za osveženje i razgovarali o onome što su videli. Da li je slikarevo odbijanje da izda prijatelja čin nesebične odanosti ili samoveličanje, razmetanje hrabrošću? Da li je njegovo podnošenje mučenja koje je usledilo smišljeno sa namerom da se protumači kao sublimacija njegove seksualne ljubavi prema Toski? Bilo je slatko-gorkog zadovoljstva u toj razmeni mišljenja; kao dečak, Andraš je proveo sate slušajući kako Tibor raspravlja o pitanjima iz filozofije ili sporta ili književnosti sa svojim prijateljima i čeznuo za danom kada će moći da kaže nešto što će Tibor smatrati pametnim ili oštroomnim. Sada, pošto su on i Tibor postali ravnopravni, ili skoro jednaki, Andraš odlazi, seda u voz koji će ga odvesti stotinama kilometara daleko.

„Šta je sada?“, upita Tibor, dodirnuvši Andrašov rukav.

„Previše dima“, odgovori Andraš i zakašlja se, skrećući pogled sa Tibora. La-knulo mu je kad su svetla počela da trepere da bi označila kraj pauze.

Posle trećeg čina, kada su se utišali aplauzi koji su bezbroj puta pozvali pe-vače na binu – mrtva Toska i Kavaradosi čudesno su oživali, zli Skarpije slatko se smeškao dok je primao pregršt crvenih ruža – Andraš i Tibor probijali su se prema izlazu kroz gužvu na stepeništu. Napolju su se jedva nazirale retke zvezde iznad bledeg gradskog svetla. Tibor ga povuče za ruku i povede ka delu zgrade prema Ulici Andraši, gde su pokrovitelji pozorišta sa prve galerije i partera izla-zili kroz tri mermerna svoda glavnog ulaza.

„Želim da pogledaš glavni foaje“, reče Tibor. „Reći ćemo razvodniku da smo nešto zaboravili unutra.“

Andraš pođe za njim kroz centralni ulaz prema holu obasjanom lusterima, u kome je mermerno stepenište širilo svoja krila prema galeriji. Muškarci i žene u večernjim toaletama su silazili, ali je Andraš video samo arhitekturu: gipsane ukrase u obliku jajeta i strelica duž stepeništa, lučne svodove iznad, roze korintske stubove na koje se oslanjala galerija. Mikloš Ibl, Mađar iz Sekešfehervara, pobedio je na međunarodnom takmičenju za projektovanje zgrade opere; Andrašov otac mu je dao knjigu Iblvih arhitektonskih crteža za osmi rođendan i on je proveo bezbroj dugih popodneva proučavajući ovaj prostor. Dok su posetioci prolazili pored njega, on je zurio gore u svod tavanice, tako odlučan da pomiri ovu trodi-menzionalnu verziju sa linijskim crtežima u svom sećanju da je jedva primetio da je neko zastao ispred njega i progovorio. Morao je da trepne i prisili se da se fokusira na tu osobu, krupnu ženu, pitomu kao golub u kaputu od samurovine, koja mu se, činilo se, izvinjavala. On se naklonio i napravio korak unazad da je pusti da prođe.

„Ne, ne“, rekla je. „Baš ste na pravom mestu. Kakva sreća da naletim na vas ovde! Ne bih nikako znala kako da vas nađem.“

Grčevito se trudio da se seti kada i gde je mogao sresti ovu ženu. Dijamantska ogrlica svetlucala je oko njenog vrata, suknja od ružičaste svile videla se ispod dugačkog kaputa sa krznenim okovratnikom, a tamna kosa joj je bila upletena u pundicu od gustih lokni. Uzela ga je podruku i izvela napolje, na stepenište ispred zgrade opere.

Džuli Orindžer

„Vi ste bili u banci pre neki dan, zar ne?“, rekla je. „Imali ste koverat sa francima.“

Sada se setio. Bila je to Elza Has, žena direktora banke. Andraš ju je video nekoliko puta u velikoj sinagogi u Ulici Dohanj, gde su on i Tibor odlazili povremeno petkom na večernju službu. Pre neki dan ju je slučajno gurnuo laktom dok je prolazila holom u banci; ispustila je prugastu kutiju za šešire koju je nosila, a njemu je ispala fascikla sa francima koju je nosio pod pazuhom. Koverat se otvorio i novac je zalepršao oko njihovih nogu kao konfete. Očistio je kutiju za šešire i pružio joj je, a zatim video kako nestaje kroz vrata na kojima je pisalo PRIVATNO.

„Izgleda da ste godište mog sina“, rekla je sada. „A sudeći prema vašoj valuti, rekla bih da odlazite na školovanje u Pariz.“

„Sutra po podne“, odgovorio je.

„Morate mi učiniti veliku uslugu. Moj sin studira na *Beaux-Arts**, i volela bih da mu ponesete paket. Da li će vam to biti veliki problem?“

Prošlo je malo vremena pre nego što je mogao da odgovori. Pristanak da ponesu nekome paket u Pariz značiće da on stvarno odlazi, da namerava da ostavi svoju braću i roditelje i svoju zemlju, i zakorači u ogromno nepoznato prostranstvo zapadne Evrope.

„Gde živi vaš sin?“, upitao je.

„U Latinskoj četvrti, naravno“, rekla je i nasmejala se. „U slikarskom potkrovlju, ne u divnoj vili kao naš Kavaradosi. Mada mi kaže da ima toplu vodu i pogled na Panteon. O, evo stiže auto!“ Siva limuzina se zaustavila pored trotoara i gospođa Has je podigla ruku, dajući znak vozaču. „Dodite sutra pre podneva. Ulica Bencur 26. Sve ću pripremiti.“ Podigla je kragnu kaputa i otrčala do kola, ne osvrnuvši se ka Andrašu.

„Pa“, reče Tibor, izlazeći da mu se pridruži na stepeništu, „nadam se da ćeš mi reći o čemu se radi.“

„Trebalo bi da izigram međunarodnog kurira. Gospođa Has želi da ponesem neku kutiju njenom sinu u Parizu. Sreli smo se u banci pre neki dan, kad sam otišao da zamenim penge za franke.“

„I ti si pristao?“

„Jesam.“

Tibor uzdahnu, bacivši pogled prema žutom tramvaju koji je išao bulevarom. „Biće ovde tako dosadno bez tebe, Andraška.“

„Gluposti. Predviđam da ćeš imati devojku u roku od nedelju dana.“

„O, da. Svaka devojka poludi kad sretne prodavca obuće bez prebijene pare.“

Andraš se nasmeja. „Konačno, malo samosažaljenja! Počelo je da me nervira to što si tako velikodušan i pribran.“

„Nimalo. Mogao bih te ubiti zato što ideš. Ali kakve koristi od toga? Onda nijedan od nas dvojice ne bi mogao da ide u inostranstvo.“ Nasmejao se, ali mu je pogled bio ozbiljan ispod naočara sa srebrnim ramom. Uhvatio je Andraš podruku i povukao ga niza stepenice, pevušeći nekoliko taktova iz uvertire. Do

* Lepe umetnosti. (Prim. prev.)

Nevidljivi most

njihove zgrade u Ulici Haršfa bilo je samo nekoliko blokova; kad su stigli do ulaza, zastali su da udahnu malo svežeg noćnog zraka pre nego što se popnu u stan. Nebo iznad zgrade opere bilo je bleđonarandžasto zbog odbleska svetlosti, a tramvajska zvona su odjekivala bulevarom. U polumraku Tibor je izgledao Andrašu zgodan kao filmska zvezda, sa zavodnički nakrivljenim šeširom i belim svilenim šalom prebačenim preko ramena. U tom trenutku izgledao je kao čovek spreman da započne uzbuđljiv i nesvakidašnji život, čovek kome mnogo više nego Andrašu pristaje da zakorači iz vagona voza u stranoj zemlji i tamo se izbori za svoje mesto. Zatim je namignuo i izvukao ključ iz džepa, a već sledećeg trenutka su se trkali uza stepenice kao gimnazijalci.

Gospođa Has je živela u blizini Varošigeta, gradskog parka sa čuvenim zamkom i ogromnim rokoko otvorenim kupatilima. Kuća u Ulici Bencur bila je italijanska vila od svetložutog gipsanog maltera, sa tri strane okružena skrivenim vrtovima; vrhovi potkresanih stabala dizali su se iza belog kamenog zida. Andraš je mogao da razazna tihi žubor fontane i zvuk baštovanove grabulje. Učinilo mu se neverovatno da na takvom mestu žive Jevreji, ali je na ulazu bio prikucan mizuz* na ragastovu – srebrni cilindar umotan u zlatni bršljan. Kad je pritisnuo zvonce na vratima, unutra se začulo sazvučje od pet tonova. Zatim su zalupkale potpetice na mermeru i čulo se povlačenje masivnih reza. Sedokosa kućna pomoćnica je otvorila vrata i pozvala ga da uđe. Zakoračio je u zasvođeni ulaz hola sa podom od roze mermera, izrezbarenim stolom i buketom kala i ljiljana u kineskoj vazi. „Gospođa Has je u gostinskoj sobi“, rekla je kućna pomoćnica.

Pošao je za njom preko predsoblja i niz zasvođeni hol, pa su zastali ispred vrata kroz koja su mogli da se čuju uzrujan ženski glasovi. Nije mogao da razume reči, ali se očigledno vodila neka rasprava: jedan glas se pojačavao, dostigao vrhunac i utišao se; drugi, tiši od prvog, pojačao se u zahtevnom tonu, a zatim utihnulo.

„Sačekajte ovde trenutak“, reče kućna pomoćnica i uđe da najavi Andrašov dolazak. Posle te najave, došlo je do još jedne kratke razmene reči, kao da sama rasprava ima neke veze sa gostom. Zatim se kućna pomoćnica vratila i uvela Andraša u veliku, svetlu prostoriju koja je mirisala na hleb sa maslacem i cveće. Na podu su bili roze-zlatni persijski tepisi, stolice presvučene belim damaskom su činile skladnu celinu sa dve sofe boje lososa, a na niskom stočiću je bila vaza sa žutim ružama. Gospođa Has je ustala sa svoje stolice u uglu. Za pisaćim stolom blizu prozora sedela je starija žena, u crnini koju nose udovice, a glava joj je bila prekrivena čipkanim šalom. Držala je pismo sa voštanim žigom, koje je stavila navrh gomile knjiga i pritisla ga staklenim pritiskaćem za papir. Gospođa Has je prešla preko sobe da pozdravi Andraša i on oseti stisak njene krupne, hladne šake.

* Valjkasta kutijica u kojoj se nalazi svitak sa tekstom iz V knjige Mojsijeve, prikazana na do vratku svake jevrejske kuće. (Prim. prev.)

„Hvala vam što ste došli“, rekla je. „Ovo je moja svekrva, starija gospođa Has.“ Klimnula je glavom u pravcu gospođe u crnini. Žena je bila krhke građe, sa veoma izbornim licem koje se Andrašu dopalo uprkos senke tuge na njemu; iz njenih krupnih sivih očiju je izbijala neka tiha seta. Naklonio se i izgovorio formalan pozdrav: *Kezet csokolom*, ljubim ruke.

Starija gospođa Has je klimnula glavom u znak pozdrava. „Dakle, vi ste pristali da ponesete kutiju Jožefu“, rekla je. „To je veoma ljubazno od vas. Sigurna sam da već imate dovoljno obaveza pred put.“

„Nije mi to veliko opterećenje.“

„Nećemo vas mnogo zadržavati“, reče mlađa gospođa Has. „Šimon sada završava pakovanje. U međuvremenu ću zatražiti da donesu nešto za jelo. Čini mi se da ste gladni.“

„O, ne, molim vas, nemojte se mučiti“, reče Andraš. U stvari, miris tosta ga je podsetio da nije ništa jeo celog dana, ali se pribojavao da i najmanji obrok u ovoj kući zahteva dugačku proceduru, onu čija pravila su mu nepoznata. A i žurilo mu se – njegov voz polazi za tri časa.

„Mladići mogu uvek da jedu“, rekla je mlađa gospođa Has, pozivajući kućnu pomoćnicu da pride. Dala joj je neka uputstva i poslala je da obavi zadatak.

Starija gospođa Has je ustala sa stolice kod pisaćeg stola i dala Andrašu rukom znak da sedne pored nje na jednu od sofa boje lososa. Seo je, zabrinut da će njegove pantalone zaprljati svilu; bilo bi mu potrebno sasvim drugačije odelo, učinilo mu se, da provede bezbedno jedan sat u toj kući. Starija gospođa Has je savila vitke ruke u krilo i upitala Andraša šta će studirati u Parizu.

„Arhitekturu“, reče Andraš.

„Stvarno. Dakle, bićete kolega Jožefu u *Beaux-Arts*?“

„Ja ću biti u *Ecole Speciale*“, reče Andraš. „Ne u *Beaux-Arts*.“

Mlađa gospođa Has je sela na sofu preko puta njih. „*Ecole Speciale*?“, pitala je. „Nisam čula da je Jožef pominje.“

„To je više stručna škola nego *Beaux-Arts*“, reče Andraš. „U svakom slučaju, ja to tako shvatam. Tamo ću studirati zahvaljujući stipendiji koju ću dobijati od *Izraelita Hitkešega*. Bila je to, zapravo, srećna okolnost.“

„Okolnost?“

I Andraš im objasni: Urednik *Prošlosti i budućnosti*, časopisa u kome je radio, poslao je neke Andrašove ilustracije za korice na jednu izložbu u Parizu – izložba radova mladih umetnika iz Centralne Evrope. Njegove korice su izabrane i izložene; jedan profesor iz *Ecole Speciale* video je izložbu i raspitao se o Andrašu. Urednik mu je rekao da Andraš želi da postane arhitekta, ali da je za jevrejske studente teško da upišu arhitekturu u Mađarskoj: Ograničena upisna kvota, koja je dvadesetih godina za jevrejske studente bila šest procenata, još uvek je određivala upisnu politiku mađarskih univerziteta. Taj profesor sa *Ecole Speciale* je napisao pisma, uložio molbu svom odboru za prijem studenata da primi Andraša u sledećoj godini. Udruženje budimpeštanske jevrejske zajednice, *Izraelita Hitkešeg*, izdvojilo je novac za školarinu, smeštaj i hranu. Sve ovo se dogodilo za samo

Nevidljivi most

nekoliko nedelja i u svakom trenutku je izgledalo da može propasti. Ali nije; on odlazi. Nastava mu počinje kroz šest dana.

„O“, reče mlađa gospođa Has. „Kakva sreća! I stipendija, takođe!“ Ali kod poslednjih reči spusti pogled, a Andraša ponovo obuze osećanje iz školskih dana u Debrecinu: iznenađan stid, kao da je ostao samo u donjem vešu. Nekoliko puta je proveo popodnevna vikendom u domovima mladića koji su živeli u gradu, čiju su očevi bili advokati ili bankari, koji nisu morali da se hrane u siromašnim porodicama – mladićima koji su noću spavali sami u svojim sobama i nosili ispeglane košulje u školu i ručali svakog dana kod kuće. Majke nekih od tih mladića su se ponašale prema njemu sa odmerenim sažaljenjem, druge sa učtivom odbojnošću. U njihovom prisustvu se osećao slično kao sada, obnažen. Sada je prisilio sebe da pogleda u Jožefovu majku i kaže: „Da, baš sam imao sreće.“

„A gde ćete živeti u Parizu?“

Obrisao je znojave dlanove o kolena. „Latinski kvart, pretpostavljam.“

„Ali gde ćete odsesti kad stignete?“

„Pa, pitaću nekoga gde studenti iznajmljuju sobe.“

„Gluposti“, reče starija gospođa Has, stavivši ruku preko njegove. „Otići ćete u Jožefov stan, to ćete uraditi.“

Mlađa gospođa Has se malo nakašljala i zagladila kosu. „Ne bi trebalo da se obavezujemo u Jožefovo ime“, rekla je. „Možda nema mesta za gosta.“

„O, Elza, pravi si snob“, reče starija gospođa Has. „Gospodin Levi čini uslugu Jožefu, a on sigurno ima slobodnu sofu za njega, bar za nekoliko dana. Poslaćemo mu telegram po podne.“

„Stižu sendviči“, reče mlađa gospođa, sa vidljivim olakšanjem zbog ovog prekidanja.

Kućna pomoćnica je ugurala kolica u sobu. Pored servisa za čaj bila je tu i staklena tacna za kolače sa gomilom sendviča, koji su bili tako beli da su izgledali kao da su napravljeni od snega. Par srebrnih hvataljki nalik makazama bio je pored tacne, kao da želi da pokaže da ovakve sendviče ne treba dodirivati rukama. Starija gospođa Has je uzela hvataljku i natrpala sendviče na Andrašov tanjir, mnogo više nego što bi se sam usudio da uzme. Kad je mlađa gospođa Has uzela sendvič bez srebrnog pribora ili hvataljke, Andraš se osmelio da i sam pojede jedan. Bio je napravljen od krem sira sa mirođijom premazanog preko mekog belog hleba sa koga je bila skinuta kora. Kriške žute paprike tanke kao flispapir bile su jedini znak da sendvič potiče sa prostora Mađarske.

Dok je mlađa gospođa Has sipala Andrašu čaj, starija je otišla do pisaćeg stola i uzela belu karticu, pa je zamolila Andraša da napiše svoje ime i podatke o putovanju. Ona će telegrafisati Jožefu, koji će ga čekati na stanici u Parizu. Pružila mu je stakleno penkalo sa zlatnim perom, tako prefinjenim da se plašio da ga upotrebi. Nagnuo se nad niskim stočićem i napisao informaciju štampanim slovima, prestravljen da će polomiti pero ili da će mu mastilo kapnuti na persijski tepih. Ali je zaprljao samo prste, što je shvatio tek kada je video da na hlebu poslednjeg sendviča ima crvenkastih mrlja. Pitao se koliko će još proći dok se

Šimon, ma ko to bio, ne pojavi sa kutijom za Jožefa. Zvuk udaranja čekićem dolazio je iz udaljenog kraja hodnika; nadao se da zatvaraju kutiju.

Činilo se da je starija gospođa Has bila zadovoljna što je Andraš pojeo sendviče. Uputila mu je tužan osmeh. „Dakle, ovo će vam biti prvi put u Parizu.“

„Da“, reče Andraš. „Prvi put da izlazim iz zemlje.“

„Ne dozvolite da vas moj unuk povredi“, rekla je. „Kad ga bolje upoznate, on je drag mladić.“

„Jožef je savršeni džentlmen“, rekla je mlađa gospođa Has, pocrvenevši do korena svojih čvrsto upletenih kovrdža.

„Ljubazno je od vas što ćete mu poslati telegram“, reče Andraš.

„Nije to ništa“, reče starija gospođa Has. Napisala je Jožefovu adresu na drugoj kartici i pružila je Andrašu. Malo kasnije, u gostinsku sobu je ušao livrejisani batler sa ogromnim drvenim sandukom u rukama.

„Hvala, Šimone“, rekla je mlađa gospođa Has. „Možeš ga ostaviti tu.“

Čovek je spustio sanduk na tepih i izašao. Andraš je bacio pogled na zlatan sat na kaminu. „Hvala vam na sendvičima“, rekao je. „Biće bolje da krenem.“

„Ostanite još trenutak, ako možete“, reče starija gospođa Has. „Zamoliću vas da ponesete još nešto.“ Otišla je do pisaćeg stola i izvukla zapečaćeno pismo ispod pritiskača za papir.

„Izvinite, gospodine Levi“, reče mlađa žena. Ustala je, prešla preko sobe do svoje svekrve i dotakla je po ruci. „O tome smo već razgovarale.“

„Onda neću da ponavljam ono što sam rekla“, reče starija gospođa Has, tišim glasom. „Budi ljubazna i skloni ruku, Elza.“

Mlađa gospođa Has je zatresla glavom. „Derđ bi se složio sa mnom. To nije pametno.“

„Moj sin je dobar čovek, ali ne zna uvek šta je pametno, a šta ne“, rekla je starija žena. Blago se oslobodila stiska mlađe žene, vratila se do sofe boje lososa i pružila koverat Andrašu. Na prednjoj strani je bilo ime K. MORGENŠTERN i adresa u Parizu.

„To je poruka jednom porodičnom prijatelju“, rekla je starija gospođa Has, pogleda uprtog u Andraša. „Možda ćete misliti da sam previše oprezna, ali iz određenih razloga nemam poverenje u mađarsku poštu. Znaite, stvari mogu da se izgube ili dospeju u pogrešne ruke.“ Netremice ga je posmatrala dok je ovo govorila, kao da ga je tim pogledom molila da ne posumnja u njene reči, niti da se pita koje stvari mogu biti tako delikatne da zahtevaju ovoliki stepen opreznosti. „Ako nije problem, volela bih da ovo nikom ne spominjete. Naročito ne mom unuku. Samo kupite marku i stavite ovo u poštansko sanduče kad dođete u Pariz. Učinićete mi veliku uslugu.“

Andraš je stavio pismo u džep na grudima. „To ću lako obaviti“, rekao je.

Mlađa gospođa Has je stajala ukočeno pored pisaćeg stola, a obrazi su joj bili rumeni i pored sloja pudera. Jedna ruka joj je još uvek bila na gomili knjiga, kao da može da prizove pismo nazad preko sobe i vrati ga gde je bilo. Ali ništa se nije moglo učiniti, Andraš je to shvatio; starija gospođa Has je pobedila, a mlađa žena

Nevidljivi most

mora sada da nastavi kao da se nije dogodilo ništa neobično. Pribrala se i poravnala svoju sivu suknju, vrativši se do sofe na kojoj je sedeo Andraš.

„Pa“, rekla je i skrstila ruke. „Izgleda da smo završili naš posao. Nadam se da će vam moj sin biti od pomoći u Parizu.“

„Da, hvala vam na svemu“, rekao je Andraš. „Da li je ovo kutija koju želite da ponesem?“

„Jeste“, reče mlađa gospođa Has i pokaza prema njoj.

Drveni sanduk je bio dovoljno veliki da u njega stanu dve izletničke korpe. Kad ga je Andraš podigao, osetio je veliki napor u stomaku. Napravio je nekoliko koraka prema vratima posrćući.

„Bože moj“, reče mlađa gospođa Has. „Da li ćete uspeti da ga ponesete?“

Andraš je nekako uspeo da klimne glavom bez reči.

„O, ne. Ne smete da se naprežete.“ Pritisla je dugme na zidu i Šimon se pojavio kroz nekoliko trenutaka. Uzeo je kutiju od Andraša i izašao na glavni ulaz kuće. Andraš je išao za njim, a starija gospođa Has ga je pratila do prilazne staze, gde je čekala dugačka, siva limuzina. Očigledno su hteli da ga u njoj prevezu do kuće. Bila su to kola engleske marke *bentli*. Poželeo je da je Tibor tamo da ih vidi.

Starija gospođa Has mu je stavila ruku na rame. „Hvala vam na svemu“, rekla je.

„Zadovoljstvo mi je“, reče Andraš i pokloni se u znak pozdrava.

Stisnula mu je ruku i ušla u kuću, a vrata su se nečujno zatvorila za njom. Kad je auto krenuo, Andraš je shvatio da se okreće nazad da ponovo pogleda kuću. Tražio je pogledom prozore, a nije bio siguran šta očekuje da vidi. Nije bilo nikakvih kretnji, lelujanja zaveses ili obrisa lica. Zamišljao je kako se mlađa gospođa Has vraća u gostinsku sobu čutljiva i ljuta, a starija se povlači dublje iza te fasade boje putera i ulazi u sobu čiji pretrpan nameštaj izgleda da je guši, sobu ispred čijih prozora nema pogleda koji bi je mogao utešiti. Okrenuo se, stavio ruku na kutiju za Jožefa i dao adresu u Ulici Haršfa poslednji put.

POGLAVLJE DVA

Zapadnoevropski ekspres

Naravno, ispričao je Tiboru za pismo – takvu tajnu ne bi mogao da sakrije od brata. U njihovoj zajedničkoj spavaćoj sobi, Tibor je uzeo koverat i držao ga naspram svetla. Bio je zapečaćen grumenom crvenog voska u koji je starija gospođa Has utisnula svoj monogram.

„Šta misliš o tome?“, pitao je Andraš.

„Operske intrige“, odgovorio je Tibor, i nasmejao se. „Fantazija stare dame, udvostručena paranojom o nepouzdanosti pošte. Bivši ljubavnik, taj Morgenštern u Ulici De Sevinje. Na to bih se kladio.“ Vratio je pismo Andrašu. „Sada si i ti glumac u njihovoj romansi.“

Andraš uvuče pismo u pregradu svog kofera i reče sebi da ne sme da zaboravi na njega. Zatim je proverio svoj spisak po pedeseti put i utvrdio da nije ništa preostalo da se uradi već da krene za Pariz. Da ne bi morali da troše novac za taksi, on i Tibor su pozajmili kolica od piljara iz susedstva i odvezli Andrašov kofer i Jožefovu ogromnu kutiju sve do Stanice Njugati. Na šalteru je Andrašov pasoš izazvao sumnju, jer je očito izgledao previše nov da bi bio original; morali su da pozovu službenika za emigrante, a potom i višeg službenika, i konačno načelnika sa sakoom načičkanim zlatnom dugmadi, koji je stavio maleni znak na jednom kraju pasoša i izgrdio druge službenike što ga odvlače od njegovih obaveza. Samo nekoliko trenutaka pošto je problem rešen, Andraš, nespretno držeći svoju kožnu torbicu, ispusti pasoš u uzan prolaz između perona i voza. Neki simpatični gospodin mu je ponudio svoj kišobran, koji je Tibor uvukao između perona i voza i povukao pasoš do mesta odakle može da se dohvati.

„Rekao bih da sada izgleda autentično“, reče Tibor, pružajući mu ga. Pasoš je bio umrljan od zemlje i pocepan na jednom kraju gde ga je Tibor probo kišobranom. Andraš ga stavi u džep i oni odoše niz peron do vrata njegovog vagona treće klase, gde je kondukter sa crveno-zlatnom kapom požurivao putnike da uđu.

Nevidljivi most

„Pa“, reče Tibor. „Mislim da je bolje da uđeš i pronadeš svoje sedište.“ Oči su mu bile vlažne ispod naočara i on stavi ruku na Andrašovu. „Od sada dobro čuvaj taj pasoš.“

„Hoću“, reče Andraš, ali se ne pomeri da bi ušao u voz. Veliku grad Pariz je čekao i iznenada mu se malo zavrtilo u glavi od straha.

„Ulazite svi“, rekao je konduktar i značajno pogledao u Andraš.

Tibor je poljubio Andraš u obraze i privio ga uz sebe. Dok su bili dečaci i odlazili u školu, njihov otac im je uvek stavljao ruku na glavu i izgovarao molitvu za putovanje pre nego što su ulazili u voz; sada je Tibor prošaputao molitvu tihim glasom. *Neka Bog usmeri tvoje korake ka smirenosti i čuva te od ruku svakog neprijatelja. Budi sačuvan od svake nevolje na ovoj zemlji. Neka Bog izazove milost u očima svih koji te vide.* Ponovo je poljubio Andraš. „Vratiti ćeš se kao svetski čovek“, rekao je. „Arhitekta. Sagradićeš mi kuću. Računam na to, čuješ li?“

Andraš nije mogao da progovori. Uzdahnuo je duboko i pogledao dole u gladak beton perona, na kome je međunarodnih putnih etiketa bilo u izobilju. Nemačka. Italija. Francuska. Osećao je da je njegova povezanost sa bratom organska, vaskularna, kao da su vezani grudima; pomisao da Andraš može da se ukrca na voz koji će ga odvesti od njega izgledala je isto tako pogrešna kao kad bi prestao da diše. Začuo se pisak lokomotive.

Tibor je skinuo naočare i obrisao oči. „Dosta sa ovim“, reče. „Uskoro ćemo se videti. Idi sada.“

Već je pao mrak kada je Andraš ugledao kroz prozor voza mali grad u kome su imena ulica i prodavnica bile na nemačkom. Voz je sigurno prešao u Nemačku a da on to nije ni primetio; dok je spavao sa knjigom Petefijevih pesama na krilu, napustili su ravnice Mađarske i ušli u veliki svet. Stavio je ruke na staklo i tražio Austrijance na uskim stazama, ali nije mogao da vidi nijednog – kuće su se postepeno smanjivale i udaljavale, a gradić je iščezavao prelazeći u pitomi pejzaž. Austrijski ambari, osenčeni na mesečini. Austrijske krave. Austrijska zaprežna kola natovarena srebrnim senom. U velikoj daljini, na noćnom plavom nebu, tamnoplave planine. Otvorio je prozor nekoliko centimetara; spoljašnji vazduh je bio rezak i mirisao na sagorelo drvo.

Obuzeo ga je čudan osećaj da ne zna ko je, da je otputovao sa mape svog sopstvenog postojanja. To je bilo osećanje suprotno onom koje je imao svaki put kad bi putovao na istok između Budimpešte i Konjara da poseti svoje roditelje; na tim putovanjima u rodno mesto imao je osećaj da ulazi dublje u sebe, prema nekom suštinskom jezgri, kao prema minijaturi veličine zrna pirinča u središtu ruske babuške koju je njegova majka držala na dasci kuhinjskog prozora. Ali šta o sebi može misliti ovaj Andraš Levi, u vozu koji ide ka zapadu kroz Austriju? Pre nego što je otišao iz Budimpešte, jedva da je i razmišljao o tome kako je slabo opremljen za ovakvu avanturu, petogodišnje studije na arhitektonskom fakultetu u Parizu. Možda bi uspeo u Beču ili Pragu; uvek je imao visoke ocene iz nemačkog,

koji je učio od dvanaeste godine. Ali baš Pariz i *Ecole Speciale* su ga tražili, i sada će morati da se snalazi sa francuskim koji je učio samo dve godine i skoro sve zaboravio. Jedino što mu je ostalo u sećanju bila su imena namirnica, delova tela i pohvalni pridevi. Kao i ostali dečaci u njegovoj školi u Debrecinu, zapamtio je francuske reči za seksualne poze iz kompleta starih fotografija koje su se prenosile sa jedne generacije đaka na drugu: *croupade, les ciseaux, a la grecque*. Karte su bile tako stare i razgledane su tako detaljno da su slike isprepletanih parova bile vidljive samo kao srebrni duhovi, i samo kad bi karte držali pod određenim uglom na svetlosti. Pored toga, šta je još znao od francuskog – ili, kad već pričamo o tome, o Francuskoj? Znao je da ta zemlja izlazi na Sredozemno more sa jedne strane, a na Atlantski okean sa druge. Znao je nešto i o kretanju trupa i bitkama u Velikom ratu. Znao je, naravno, o velikim katedralama u Remsu i Šartru; znao je za Bogorodičinu crkvu, Baziliku Svetog srca i Luvr. I to je bilo sve, ne računajući neke fragmentarne činjenice. Tokom nekoliko nedelja koje je imao da se pripremi za put, izgužvao je stranice svog prastarog priručnika za konverzaciju, kupljenog povoljno u knjižari polovnih knjiga na Sent Istvan korutu. Mora da je priručnik bio napisan pre Velikog rata; nudio je prevode izraza kao što je *Gde mogu da iznajmim krdo konja?* ili *Ja sam Mađar, ali moj prijatelj je Prus*.

Prošle nedelje kada je otišao u Konjar da se pozdravi sa roditeljima, poverio je ocu svoje strahove dok su šetali voćnjakom posle večere. Nije imao nameru ništa da pominje; između sinova i njihovog oca postojao je prećutni dogovor da, kao mađarski muškarci, ne treba da pokazuju nikakve znakove slabosti, čak ni u doba krize. Ali dok su prolazili kroz redove stabala jabuka, gazeći preko korova visokog do kolena, Andraš je osećao potrebu da govori. Zašto je, glasno se pitao, baš on odabran za priznanje među svim umetnicima na izložbi u Parizu? Kako je komisija za prijem u *Ecole Speciale* odlučila da baš *on*, posebno, zaslužuje njihovu naklonost? Čak i ako su njegova dela pokazala neku posebnu vrednost, može li da stvori ponovo takvo delo ili, preciznije rečeno, da uspe na studijama arhitekture, disciplini umnogome različitoj od bilo koje kojom se ranije bavio? U najboljem slučaju, rekao je ocu, on je uživatelj pogrešnog uverenja; u najgorem, jednostavne obmane.

Njegov otac je zabacio glavu i nasmejao se. „Obmane?“, rekao je. „Ti, koji si mi čitao naglas iz knjige Mikloša Ibla kad ti je bilo osam godina?“

„Jedno je voleti umetnost, a drugo biti dobar u njoj.“

„Nekada su ljudi studirali arhitekturu samo iz plemenitih pobuda“, reče njegov otac.

„Postoje plemenitije pobude. Medicina, na primer.“

„Za to je talentovan tvoj brat. Ti imaš svoj talenat. A sada imaš vremena i novca da ga pokažeš.“

„A šta ako ne uspem?“

„O! Onda ćeš imati o čemu da pričaš.“

Andraš podiže slomljenu granu sa zemlje i njome udari po visokoj travi. „Izgleda sebično“, reče. „Ići na školovanje u Pariz, i to o tuđem trošku.“